

Yaşlılık Sosyolojisinin İnsan Hakları Perspektifinden Okunması

Reading the Sociology of Aging from a Human Rights Perspective

ÖZET

Bu çalışma yaşlılığı “sorunlu bir yaşam evresi” olarak değil, hak temelli bir yurttaşlık meselesi olarak yeniden ele alma amacındadır. Günümüzde dünya nüfusunun hızla yaşlanması, yaşlılık olgusunu yalnızca demografik bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve normatif boyutları olan çok katmanlı bir süreç haline getirmiştir. UNFPA (2026) verilerine göre 65 yaş ve üzeri nüfus oranı küresel ölçekte hızla artmakta, bu durum yaşlılığın sosyal politika alanının ötesine geçerek insan hakları tartışmalarının merkezine yerleşmesine yol açmaktadır. Çalışma, yaşlılığın tarihsel olarak değişen anlamlarını, kuramsal yaklaşımlarını ve güncel toplumsal sorunlarını ele alarak, bu süreci hak temelli bir çerçevede yeniden yorumlamaktadır. Araştırma, klasik yaşlılık sosyolojisinin çoğunlukla yoksulluk, bakım ihtiyacı, sosyal dışlanma ve bağımlılık gibi sorun odaklı yaklaşımlarına karşılık, insan hakları perspektifinin yaşlı bireyi pasif bir yardım nesnesi değil, aktif bir hak öznesi olarak konumlandığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda eşitlik ve ayrımcılık yasağı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık ve bakım hakkı ile katılım hakkı gibi temel insan hakları alanları yaşlılık deneyimiyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yaş ayrımcılığı, dijital eşitsizlikler ve yapısal dışlanma gibi güncel sorunların, yalnızca sosyal politika değil, aynı zamanda hak ihlali bağlamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda çalışma, yaşlılığın yalnızca biyolojik veya ekonomik bir süreç değil, aynı zamanda insan onuru, eşit yurttaşlık ve sosyal adalet ilkeleriyle doğrudan ilişkili bir insan hakları alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık sosyolojisi, gerontoloji, aktif yaşlanma, sosyal dışlanma, yaş ayrımcılığı, insan hakları.

ABSTRACT

This study aims to re-examine old age not as a "problematic stage of life," but as a rights-based civic issue. In today's world, the rapid increase in the elderly population has transformed aging from a purely demographic shift into a multidimensional phenomenon with social, economic, and normative implications. According to UNFPA (2026), the proportion of people aged 65 and over is increasing significantly worldwide, making aging not only a matter of social policy but also a central issue within human rights debates. The study explores the historical meanings of aging, major theoretical approaches in the sociology of aging, and contemporary social problems, and reinterprets these dimensions within a rights-based framework. The research argues that classical approaches in the sociology of aging tend to focus on problems such as poverty, care dependency, social exclusion, and vulnerability, whereas a human rights perspective reconceptualizes older individuals as active rights-holders rather than passive recipients of care. In this context, key human rights domains—such as equality and non-discrimination, social security, the right to health and care, and participation rights—are directly linked to the lived experience of aging. Furthermore, contemporary issues such as ageism, digital inequality, and structural exclusion are interpreted not merely as social policy concerns but as potential human rights violations. In conclusion, the study demonstrates that aging is not only a biological or economic process but also a fundamental human rights field closely associated with human dignity, equal citizenship, and social justice.

Keywords: Sociology of aging, gerontology, active aging, social exclusion, ageism, human rights.

GİRİŞ

United Nations Population Fund (UNFPA, 2026) verilerine göre 1974 ile 2024 yılları arasında dünya genelinde 65 yaş ve üzeri nüfus oranı yaklaşık iki kat artarak %5,5'ten %10,3'e yükselmiştir. Birleşmiş Milletler nüfus projeksiyonları, bu eğilimin devam edeceğini ve 2024–2074 döneminde 65 yaş ve üzeri nüfus oranının yeniden iki katına çıkarak %20,7 seviyesine ulaşacağını öngörmektedir. Aynı projeksiyonlar, 80 yaş ve üzeri nüfusun ise üç kattan fazla artacağını göstermektedir. Bu demografik dönüşüm, küresel ölçekte toplumların hızla yaşlandığını ve yaşlanmanın artık istisnai değil, yapısal bir olgu haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Bu demografik dönüşümün uluslararası düzeydeki önemine paralel olarak, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Birleşmiş Milletler (BM) 2021–2031 dönemini “Sağlıklı Yaşlanma On Yılı” olarak ilan etmiştir. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde gerçekleşen ölümlerin önemli bir kısmının 60 yaş ve üzeri bireylerde yoğunlaşması, yaşlanma olgusunu küresel sağlık, sosyal politika ve insan hakları tartışmalarının merkezine taşımıştır. Bu durum,

İbrahim Mavi¹

How to Cite This Article

Mavi, İ. (2026). Yaşlılık Sosyolojisinin İnsan Hakları Perspektifinden Okunması. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 12(5), 804-815. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20479342>

Arrival: 26 April 2026
Published: 31 May 2026

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr., İzmir Radikal Eğitim Kurumları, İzmir, Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8268-6899>

yaşlılık konusunun yalnızca demografik bir mesele olmadığını, aynı zamanda küresel düzeyde çok boyutlu bir politika alanı olduğunu göstermektedir.

Nüfusun yaşlanması, günümüz toplumlarının karşı karşıya olduğu en önemli demografik dönüşümlerden biridir. Doğurganlık oranlarındaki düşüş ve yaşam beklentisindeki artış, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payını sürekli olarak artırmaktadır (Kalınkara, 2016: 22). Bu süreç yalnızca sayısal bir değişimi değil, aynı zamanda toplumsal yapının, kurumların ve sosyal ilişkilerin yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmektedir.

Yaşlılık, tarihsel olarak farklı toplumlarda farklı anlamlar yüklenen bir yaşam evresi olmuştur. Geleneksel toplumlarda yaşlılık; bilgelik, otorite ve saygınlık ile ilişkilendirilirken, modern toplumlarda daha çok bağımlılık, verimlilik kaybı ve toplumsal dışlanma ile özdeşleştirilmektedir (Giddens, 2018: 215). Bu tarihsel ve toplumsal anlam değişimi, yaşlılığın yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda sosyolojik olarak inşa edilen bir kategori olduğunu göstermekte ve yaşlılık olgusunun disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu zorunluluktan hareketle yaşlanma sürecinin farklı boyutlarını açıklamak gerekmektedir. Şentürk (2018), yaşlanmayı çok boyutlu bir olgu olarak ele almakta ve süreci kronolojik yaşlanma, biyolojik yaşlanma, psikolojik yaşlanma ve sosyal yaşlanma olmak üzere dört temel kategori üzerinden açıklamaktadır. Bu sınıflandırma, yaşlanmanın yalnızca yaşa bağlı bir ilerleme değil; fiziksel, zihinsel ve toplumsal düzeylerde eş zamanlı olarak gerçekleşen karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Tüm bu tartışmalar, yaşlanmanın yalnızca demografik, ekonomik veya psikolojik bir süreç olarak ele alınıp alınmayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada temel tartışma, yaşlılığın yalnızca sosyal politika alanına ait teknik bir mesele mi olduğu, yoksa doğrudan insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken normatif bir alan mı olduğu sorusunda yoğunlaşmaktadır. Bu çalışma, yaşlılık olgusunu salt sosyal politika ekseninde değil, temel insan hakları perspektifi çerçevesinde ele alarak analiz etmektedir.

Çalışmanın temel problemi, yaşlılık olgusunun çoğu zaman sosyal yardım, bakım ve bağımlılık ekseninde ele alınmasına karşın, insan hakları perspektifinin yeterince merkeze alınmamasıdır. Literatürde yaşlılık sosyolojisi üzerine çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, yaşlı bireyin “hak sahibi özne” olarak ele alındığı bütüncül değerlendirmelerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, yaşlılık sosyolojisini insan hakları yaklaşımıyla birlikte okuyarak bu kuramsal boşluğa katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda hazırlanmış kuramsal bir literatür incelemesine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında yaşlılık sosyolojisi, gerontoloji, insan hakları ve sosyal politika alanındaki ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar incelenmiştir. Literatür taramasında özellikle yaşlı hakları, yaş ayrımcılığı, aktif yaşlanma, sosyal dışlanma ve hak temelli sosyal politika konularına odaklanan çalışmalar tercih edilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), UNFPA, OHCHR ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi kurumların güncel rapor ve politika belgelerinden yararlanılmıştır. Çalışma, yaşlılık olgusunu insan hakları perspektifiyle yeniden değerlendirmeyi amaçlayan kuramsal bir analiz niteliğindedir.

YAŞLILIK SOSYOLOJİSİNDE TEMEL KAVRAM VE KURAMLAR

Yaşlılık sosyolojisi, yaşlanma sürecinin yalnızca biyolojik bir olgu olarak değil, aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilen ve anlamlandırılan bir süreç olarak ele alınmasını sağlayan önemli bir alt disiplindir. Bu alan, bireyin yaşam döngüsü içerisindeki ilerleyişini, toplumsal yapı, kültürel normlar, ekonomik ilişkiler ve güç dinamikleri bağlamında analiz etmeyi amaçlar (Giddens, 2018: 217; Kalınkara, 2016: 25). Bu yönüyle yaşlılık sosyolojisi, bireysel deneyim ile toplumsal yapı arasındaki karşılıklı etkileşimi görünür kılar.

Yaşlanma (aging), yalnızca kronolojik ilerlemeye indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir süreçtir. Bireyin fiziksel kapasitesindeki değişimler, psikolojik uyum süreçleri ve toplumsal rollerindeki dönüşüm, yaşlanmanın bütüncül olarak ele alınmasını zorunlu kılar (Onur, 2021: 47; Bengtson ve Settersten, 2016: 12). Bu bağlamda yaşlanma, biyolojik bir zorunluluk olmakla birlikte, toplumsal olarak tanımlanan ve anlamlandırılan bir yaşam evresi olarak karşımıza çıkar.

Yaşlılık sosyolojisinin analitik çerçevesini oluşturan temel kavramlar, yaşlanma sürecinin farklı boyutlarını anlamaya yönelik kategoriler sunar. Bu kavramlar, yaşlılık deneyiminin homojen olmadığını ve bireyler arasında önemli farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır. Kronolojik yaş, bireyin doğumundan itibaren geçen süreyi ifade eden takvim yaşıdır. Bu kavram, yaşlılık araştırmalarında en yaygın kullanılan ölçütlerden biri olmakla birlikte, bireyin gerçek işlevselliğini ve yaşam kalitesini açıklamada sınırlı kalmaktadır (Neugarten, 1996: 21). Nitekim aynı kronolojik yaşa sahip bireylerin sağlık, sosyal katılım ve üretkenlik düzeyleri arasında ciddi farklılıklar gözlemlenebilmektedir.

Biyolojik yaş, bireyin fizyolojik durumu, sağlık düzeyi ve organ sistemlerinin işlevselliği ile ilişkilidir. Bu kavram, yaşlanmanın bireyler arasında farklı hızlarda gerçekleştiğini ortaya koyar ve yaşlılık sürecinin heterojen yapısını vurgular (Onur, 2021: 52; Rowe ve Kahn, 1997: 437). Bu nedenle biyolojik yaş, kronolojik yaştan daha açıklayıcı bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal yaş bireyin toplum içindeki konumu, üstlendiği roller ve toplumsal beklentilerle doğrudan ilişkilidir. Emeklilik, büyükanne/büyükbaba olma ya da bakım verme gibi roller, bireyin sosyal yaşını belirleyen önemli unsurlardır (Arun, 2022: 63; Settersten ve Mayer, 1997: 245). Sosyal yaş kavramı, yaşlılığın kültürel olarak nasıl tanımlandığını ve toplumdaki konumunu nasıl farklılaştırdığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bir diğer önemli kavram olan yaş ayrımcılığı (ageism), yaşlı bireylere yönelik önyargı, stereotipleştirme ve ayrımcı uygulamaları ifade etmektedir. İlk kez Butler tarafından kavramsallaştırılan bu olgu, modern toplumlarda yaşlı bireylerin maruz kaldığı görünmez eşitsizlik biçimlerinden biridir (Butler, 2009: 15). Yaş ayrımcılığı, iş gücü piyasasından dışlanma, sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlik ve toplumsal değersizleştirme gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir (Palmore, 2001: 573; Phillipson, 2013: 61). Bu temel kavramlara ek olarak literatürde aktif yaşlanma, başarılı yaşlanma ve sağlıklı yaşlanma gibi kavramsallaştırmalar da giderek önem kazanmaktadır. Özellikle aktif yaşlanma yaklaşımı, bireylerin yaşlılık döneminde de toplumsal hayata katılımını sürdürmesini ve yaşam kalitesinin artırılmasını hedeflemektedir (WHO, 2002: 12; Walker, 2006: 84). Bu kavramsal çerçeve, yaşlılığın pasif bir gerileme süreci değil, potansiyellerin yeniden tanımlandığı bir dönem olarak ele alınmasına katkı sağlamaktadır. Yaşlılık sosyolojisinde kullanılan bu kavramlar, yaşlanma sürecinin tek boyutlu bir açıklamayla ele alınamayacağını ve biyolojik, psikolojik ve toplumsal unsurların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu kavramsal zemin, yaşlılık üzerine geliştirilen kuramsal yaklaşımların anlaşılması açısından da temel bir referans noktası oluşturmaktadır.

KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yaşlılık sosyolojisinde kuramsal yaklaşımlar, yaşlanma sürecinin nasıl anlamlandırıldığını ve toplumsal yapı içerisinde nasıl konumlandırıldığını açıklamaya yönelik farklı perspektifler sunmaktadır. Bu yaklaşımlar, yaşlılığın yalnızca bireysel bir deneyim olmadığını, aksine, toplumsal düzen, güç ilişkileri, kültürel normlar ve kurumsal yapılarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Bengtson, Burgess ve Parrott, 1997: 5; Phillipson, 2013: 49).

Yaşlılık sosyolojisine dair yaklaşımlar çeşitlendirilebilir. Yaşlılığa ilişkin ilk kuramlar, 1950 ve 1960'lı yıllarda sosyoloji disiplini içerisinde hâkim durumda olan işlevselci yaklaşıma ilişkindir (Giddens, 2018: 224). İşlevselci kuramın en önemli isimlerinden birisi Fransız sosyolog Emile Durkheim (1858- 1917) olup, onun en önemli takipçisi ve devam ettiricisinin Talcot Parsons (1902-1979) olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yapısal-işlevselci yaklaşım, toplumu bir bütün olarak ele alır ve her bir toplumsal unsurun sistemin devamlılığı açısından belirli işlevler üstlendiğini savunur. Bu perspektife göre yaşlılık, toplumsal sistem içinde belirli işlevleri olan bir yaşam evresidir ve bireyin yaşlanma süreci, toplumsal düzenin yeniden üretimi açısından anlam taşır (Parsons, 2004: 26; Kalinkara, 2016: 29).

Bu yaklaşımın yaşlılık alanındaki en bilinen kuramsal açılımlarından biri geri çekilme kuramıdır (disengagement theory). Cumming ve Henry tarafından geliştirilen bu kurama göre, yaşlılık sürecinde birey ile toplum arasında karşılıklı bir geri çekilme yaşanır. Birey, toplumsal rollerden ve sorumluluklardan kademeli olarak uzaklaşırken, toplum da bu bireyin yerine daha genç ve üretken bireyleri yerleştirir (Cumming ve Henry, 1961: 89). Bu süreç, hem bireyin yaşlılık dönemine uyum sağlamasını kolaylaştırmakta hem de toplumsal sistemin sürekliliğini güvence altına almaktadır.

Ancak geri çekilme kuramı, yaşlı bireylerin pasifleşmesini doğal ve kaçınılmaz bir süreç olarak görmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Özellikle modern toplumlarda yaşlı bireylerin aktif roller üstlenmeye devam edebildiği göz önüne alındığında, bu yaklaşımın genelleyici ve indirgemeci olduğu ileri sürülmektedir (Atchley, 1989: 183; Walker, 2006: 82).

Etkileşimci yaklaşım, yaşlılığın nesnel bir gerçeklikten ziyade, toplumsal etkileşimler aracılığıyla inşa edilen bir süreç olduğunu savunur. Bu perspektife göre yaşlılık, bireyin kendini nasıl algıladığı ve toplumun ona nasıl anlam yüklediği ile şekillenir (Blumer, 2017: 102; Goffman, 2014: 67). Bu yaklaşım çerçevesinde, yaşlı bireylerin kimlikleri sabit değil, dinamik ve etkileşimsel olarak oluşmaktadır. Toplumsal etiketleme süreçleri, bireyin kendilik algısını doğrudan etkiler. Örneğin, bireyin “yaşlı” olarak etiketlenmesi, onun toplumsal rollerden dışlanmasına ve kendini yetersiz hissetmesine yol açabilir (Mead, 1934: 135). Bu durum, yaşlılık deneyiminin büyük ölçüde sosyal olarak üretildiğini göstermektedir. Etkileşimci yaklaşım aynı zamanda rol kuramı ve etiketleme kuramı gibi alt perspektiflerle yaşlılık sürecini analiz eder. Bu bağlamda, emeklilik gibi yaşam geçişleri, bireyin kimlik

dönüşümünü etkileyen kritik eşikler olarak değerlendirilir (Ashforth, 2001: 54). Dolayısıyla yaşlılık, yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda anlamlandırma ve kimlik inşası sürecidir.

Çatışmacı yaklaşım, yaşlılık sürecini toplumsal eşitsizlikler, güç ilişkileri ve kaynak dağılımı bağlamında ele alır. Bu perspektife göre yaşlı bireylerin toplumsal konumu, ekonomik sistem, sınıf yapısı ve sosyal politikalar tarafından belirlenmektedir (Phillipson, 2013: 54; Estes, 2001: 79). Bu yaklaşım, özellikle kapitalist toplumlarda yaşlı bireylerin üretim süreçlerinden dışlanmasıyla birlikte marjinalleştiğini savunur. Emeklilik sistemi, sosyal güvenlik politikaları ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faktörler, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir (Minkler ve Estes, 1999: 23). Bu bağlamda yaşlılık, yalnızca bireysel bir yaşam evresi değil, aynı zamanda yapısal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olarak görülmektedir.

Çatışmacı yaklaşım ayrıca kuşaklar arası ilişkilerde ortaya çıkan gerilimlere de dikkat çeker. Kaynakların sınırlı olduğu durumlarda, genç ve yaşlı kuşaklar arasında rekabet oluşabilmekte ve bu durum sosyal politikaların şekillenmesinde belirleyici olabilmektedir (Walker, 1990: 377). Bu perspektif, yaşlılık politikalarının ideolojik ve ekonomik temellerini sorgulaması açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Aktif yaşlanma kuramı, yaşlılık sürecine daha olumlu ve bütüncül bir bakış açısı getiren çağdaş yaklaşımlardan biridir. Bu kuram, yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımını sürdürmesini, sağlıklarını korumasını ve yaşam kalitelerini artırmasını temel hedef olarak belirler (WHO, 2002: 12). Aktif yaşlanma yaklaşımı üç temel unsur üzerine kuruludur: sağlık, katılım ve güvenlik. Bu çerçevede, yaşlı bireylerin yalnızca bakım nesnesi olarak değil, toplumsal yaşamın aktif öznesi olarak görülmesi gerektiği vurgulanır (Walker, 2006: 84; Kalache ve Kickbusch, 1997: 4). Eğitim, gönüllülük faaliyetleri, istihdam olanakları ve sosyal katılım mekanizmaları, aktif yaşlanmanın temel araçları arasında yer almaktadır. Bu yaklaşım, yaşlılık dönemini pasif bir gerileme süreci olarak gören geleneksel anlayışa karşı çıkarak, yaşlı bireylerin potansiyellerini ön plana çıkarır. Ancak bazı eleştiriler, aktif yaşlanma söyleminin bireysel sorumluluğu aşırı vurguladığını ve yapısal eşitsizlikleri göz ardı edebileceğini ileri sürmektedir (Holstein ve Minkler, 2003: 792).

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu kuramsal yaklaşımlar yaşlılık olgusunu farklı boyutlarıyla ele almakta ve birbirini tamamlayan açıklamalar sunmaktadır. Yapısal-işlevselci yaklaşım sistemin sürekliliğine odaklanırken, etkileşimci yaklaşım bireysel deneyim ve anlamlandırma süreçlerini öne çıkarır. Çatışmacı yaklaşım eşitsizlikleri görünür kılarken, aktif yaşlanma kuramı daha normatif ve politika odaklı bir çerçeve sunmaktadır. Bu çok yönlü kuramsal yapı, yaşlılık sosyolojisinin analitik derinliğini artırmakta ve disiplinin zenginleşmesine katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte çağdaş insan hakları yaklaşımı, bu kuramsal perspektifleri yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Özellikle yaş ayrımcılığı, sosyal dışlanma ve bakım ilişkileri yalnızca sosyolojik süreçler değil, aynı zamanda temel hak ve özgürlüklerle ilişkili normatif meseleler olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, yaşlı bireyi pasif bir sosyal politika nesnesi yerine hak sahibi aktif bir yurttaş olarak konumlandırmaktadır.

GERONTOLOJİ VE YAŞLILIK SOSYOLOJİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Gerontoloji, yaşlanma olgusunu biyolojik, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ele alan disiplinler arası bir bilim alanı olarak ortaya çıkmıştır. Gerontoloji yaşlanma ve yaşlılık süreciyle ilgili sorunların ve imkânların belirlenmesi, değerlendirilmesi, önerilerin geliştirilmesi noktasında önemli rolleri olan bir bilimdir (Gültekin, 2020: 2). Gerontoloji biliminin ortaya çıkışında 65 yaş üstü nüfusun artması etkili olmuştur (Şentürk, 2018: 95). Yaşlanma ve yaşlılık tıp, psikoloji, antropoloji gibi bilim dalları tarafından ele alınmıştır. Postmodern durumun bir sonucu olarak gerontoloji yaşlılığı ele alan bir çalışma konusu olmuştur. Gerontoloji alanında yapılan çalışmalar yaşlılığın nasıl bir süreç olduğu hakkında bilgiler vermektedir. Gerontolojinin ortaya çıkışı yaşlılıkla ilgili belirsizliklerin giderilmesine katkı sağlamıştır (Bektaş, 2017: 10). Bu alan, bireyin yaşam sürecindeki değişimleri yalnızca fizyolojik düzeyde değil, aynı zamanda sosyal yapı, kültürel normlar ve kurumsal düzenlemeler çerçevesinde analiz etmeyi amaçlar (Bengtson ve Settersten, 2016: 8). Yaşlılık sosyolojisi ise gerontolojinin toplumsal boyutuna odaklanarak, yaşlanma sürecinin sosyal ilişkiler, rol değişimleri, eşitsizlikler ve politikalar bağlamında nasıl şekillendiğini incelemektedir (Phillipson, 2013: 17). Bu iki alan, tarihsel süreç içerisinde paralel biçimde gelişmiş ve modern toplumların dönüşümüyle birlikte giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Yaşlılık üzerine sistematik ve bilimsel çalışmaların başlangıcı, büyük ölçüde 20. yüzyılın ilk yarısına dayanmaktadır. Ancak yaşlılık olgusu, daha erken dönemlerde de felsefi ve ahlaki tartışmaların konusu olmuştur. Antik Yunan'dan itibaren yaşlılık, bilgelik ve deneyim ile ilişkilendirilirken, modernleşme süreciyle birlikte bu algının önemli ölçüde değiştiği görülmektedir (Cole, 1992: 44).

Sanayileşme ve kentleşme süreçleri, yaşlı bireylerin toplumsal konumunda köklü dönüşümlere yol açmıştır. Geleneksel toplumlarda geniş aile yapısı içerisinde saygın bir konuma sahip olan yaşlı bireyler, modern

toplumlarda çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıyla birlikte bu konumlarını büyük ölçüde kaybetmiştir (Achenbaum, 1995: 34; Hareven, 1994: 443). Üretim süreçlerinin sanayiye kayması, fiziksel güce dayalı işlerin önem kazanması ve hızla değişen bilgi sistemleri, yaşlı bireylerin ekonomik ve toplumsal hayattan dışlanmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde yaşlılık, daha çok bireysel bir gerileme süreci olarak ele alınmış ve sosyal bilimlerde henüz bağımsız bir inceleme alanı olarak kurumsallaşmamıştır. Bununla birlikte, nüfus yapısındaki değişimler ve yaşam süresinin uzaması, yaşlılık konusuna yönelik akademik ilgiyi artırmaya başlamıştır (Thane, 2005: 67).

Gerontolojinin kurumsallaşması ve yaşlılık sosyolojisinin gelişimi, özellikle 1940'lı yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Bu dönemde II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan refah devleti uygulamaları, yaşlı bireylerin sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve emeklilik sistemleri çerçevesinde yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır (Estes, 2001: 77; Phillipson, 2013: 28).

Modern dönemde yaşlılık, yalnızca bireysel bir durum değil, aynı zamanda sosyal politika alanının temel konularından biri haline gelmiştir. Emeklilik sistemlerinin yaygınlaşması, yaşlılık aylıkları ve sosyal hizmetlerin gelişmesi, yaşlı bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemiştir (Quadagno, 2014: 102). Bu süreçte yaşlılık, toplumsal bir risk kategorisi olarak ele alınmış ve devlet müdahalesiyle düzenlenmeye çalışılmıştır.

Aynı dönemde akademik alanda da önemli kuramsal gelişmeler yaşanmıştır. Geri çekilme kuramı, aktivite kuramı ve süreklilik kuramı gibi yaklaşımlar, yaşlılık deneyimini açıklamaya yönelik ilk sistematik çabalar olarak ortaya çıkmıştır (Atchley, 1989: 183). Bu kuramlar, yaşlı bireylerin toplumsal hayattaki konumunu anlamaya yönelik farklı perspektifler sunmuş ve yaşlılık sosyolojisinin teorik temelini oluşturmuştur.

1970'lerden itibaren ise eleştirel gerontoloji yaklaşımı gelişmiş ve yaşlılık süreci, kapitalist üretim ilişkileri, sınıf yapısı ve sosyal eşitsizlikler bağlamında yeniden ele alınmıştır (Minkler ve Estes, 1999: 25). Bu yaklaşım, yaşlılığın yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda politik ve ekonomik bir kategori olduğunu vurgulamıştır.

Türkiye'de yaşlılık sosyolojisi ve gerontoloji alanındaki çalışmalar, Batı'ya kıyasla daha geç bir dönemde gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde hem akademik çalışmaların artması hem de demografik dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte yaşlılık konusu daha görünür hale gelmiştir (Kalınkara, 2016: 41).

Türkiye'de geleneksel aile yapısının uzun süre varlığını sürdürmesi, yaşlı bireylerin bakımının aile içinde karşılanmasını sağlamış ve bu durum, yaşlılıkla ilgili kurumsal düzenlemelerin gecikmesine yol açmıştır (Arun, 2022: 71). Ancak kentleşme, kadınların iş gücüne katılımının artması ve çekirdek aile yapısının yaygınlaşması gibi faktörler, yaşlı bakımının aile dışı mekanizmalarla desteklenmesini zorunlu hale getirmiştir.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de yaşlılık politikalarına yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Sosyal güvenlik reformları, evde bakım hizmetleri ve yaşlı dostu kent uygulamaları, bu alandaki dönüşümün önemli göstergeleri arasında yer almaktadır (Tufan, 2015: 95). Aynı zamanda üniversitelerde gerontoloji bölümlerinin açılması ve akademik yayınların artması, yaşlılık sosyolojisinin kurumsallaşma sürecine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Türkiye'de yaşlılık deneyimi, bölgesel eşitsizlikler, gelir dağılımı farklılıkları ve kültürel normlar gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki farklılıklar, yaşlı bireylerin yaşam koşullarını belirleyen önemli bir unsur olmaya devam etmektedir (Kalınkara, 2016: 58).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, Türkiye'nin hızlı bir demografik yaşlanma sürecine girdiğini göstermektedir. TÜİK'in "İstatistiklerle Yaşlılar" verilerine göre 65 yaş ve üzeri nüfus son beş yılda yaklaşık %20 oranında artmış; yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı 2020 yılında %9,5 iken 2025 yılı itibarıyla %11,1 seviyesine yükselmiştir. Aynı projeksiyonlar, yaşlı nüfus oranının ilerleyen yıllarda daha da artacağını ve Türkiye toplumunun giderek yaşlı nüfus ağırlıklı bir yapıya dönüşeceğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yaşlılığın yalnızca bireysel bir yaşam evresi değil, aynı zamanda sosyal politika, bakım hizmetleri ve insan hakları açısından yapısal bir mesele haline geldiğini göstermektedir (TÜİK, 2025).

Özellikle büyükşehirlerde yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sayısındaki artış, bakım hizmetleri, sosyal destek mekanizmaları ve yerel yönetim politikalarına duyulan ihtiyacı daha görünür hale getirmektedir. Kentleşme, çekirdek aile yapısının yaygınlaşması, kadınların iş gücüne katılımının artması ve kuşaklar arası birlikte yaşam pratiklerinin zayıflaması, geleneksel aile temelli bakım modellerinin dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durum, yaşlı bireylerin sosyal dışlanma, yalnızlık ve bakım hizmetlerine erişim sorunlarıyla daha sık karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla yaşlılık politikalarının yalnızca aile içi bakım anlayışı üzerinden değil, kamusal sosyal hizmetler ve hak temelli sosyal koruma mekanizmaları çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte dijitalleşme sürecinin hız kazanması, yaşlı bireyler açısından yeni eşitsizlik alanları ortaya çıkarmaktadır. Bankacılık işlemleri, sağlık hizmetleri, kamu başvuruları ve sosyal yardım süreçlerinin giderek dijital platformlara taşınması, dijital okuryazarlık düzeyi düşük yaşlı bireylerin kamusal hizmetlere erişimini zorlaştırabilmektedir. Her ne kadar son yıllarda yaşlı bireylerin internet kullanım oranlarında artış gözlemlense de dijital uçurumun tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Bu durum, dijital eşitsizliğin yalnızca teknolojik bir mesele olmadığını; bilgiye erişim, sosyal katılım ve kamusal hizmetlerden yararlanma hakkı ile doğrudan ilişkili bir insan hakları sorunu olduğunu göstermektedir (WHO, 2022; TİHEK, 2025).

Bu çerçevede Türkiye’de yaşlılık politikalarının yalnızca bakım odaklı değil; erişilebilirlik, dijital kapsayıcılık, aktif yaşlanma, sosyal katılım ve insan onuruna yakışır yaşam hakkı temelinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Özellikle yerel yönetimlerin yaş dostu kent uygulamaları geliştirmesi, dijital kamu hizmetlerinde erişilebilirlik mekanizmalarını artırması ve yaşlı bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımını destekleyen sosyal politikalar üretmesi büyük önem taşımaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, gerontoloji ve yaşlılık sosyolojisinin tarihsel gelişimi, toplumsal dönüşümlerle yakından ilişkilidir. Sanayileşme, modernleşme ve demografik değişim süreçleri, yaşlılık olgusunun hem akademik hem de politik düzeyde yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu tarihsel arka plan, günümüzde yaşlılıkla ilgili sorunların ve sosyal görünümünün anlaşılması açısından önemli bir analitik zemin sunmaktadır.

GÜNÜMÜZDE YAŞLILIKIN SOSYAL GÖRÜNÜMLERİ VE SORUNLARI

Modern toplumlarda yaşlılık, yalnızca biyolojik bir yaşam evresi olmanın ötesinde, çok boyutlu sosyal dinamiklerin kesiştiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşlı bireylerin toplumsal görünürlüğü artmış; buna paralel olarak yaşlılık hem yeni fırsatlar hem de derinleşen yapısal sorunlar içeren bir olgu haline gelmiştir (Phillipson, 2013: 112; Kalınkara, 2016: 73). Bu bağlamda günümüzde yaşlılık deneyimi, sosyal dışlanma, ekonomik güvencesizlik, sağlık ve bakım ihtiyaçları, ayrımcılık ve dijital eşitsizlikler gibi çok yönlü meseleler üzerinden şekillenmektedir.

Sosyal dışlanma, yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımının sınırlanması, sosyal ilişkilerinin zayıflaması ve kamusal yaşamdan giderek uzaklaşması sürecini ifade etmektedir. Bu durum, yalnızca bireysel bir yalnızlık hali değil, aynı zamanda yapısal eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Walker, 2006: 83; Scharf ve Keating, 2012: 15). Yaşlı bireylerin sosyal dışlanma riski, özellikle emeklilik sonrası sosyal ağların daralması, eş kaybı, fiziksel hareketliliğin azalması ve kent yaşamının bireyselleştirici yapısı nedeniyle artmaktadır (Arun, 2022: 95). Bunun yanı sıra, toplumsal üretim süreçlerinden dışlanma, yaşlı bireylerin kendilerini “gereksiz” ya da “yük” olarak hissetmelerine yol açabilmektedir (Bauman, 2013: 108). Bu süreç, bireyin özsaygısını ve yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, sosyal dışlanma mekânsal boyut da taşımaktadır. Özellikle kentlerde erişilebilirlik sorunları, ulaşım zorlukları ve kamusal alanların yaş dostu olmaması, yaşlı bireylerin toplumsal katılımını sınırlayan önemli faktörler arasında yer almaktadır (Scharlach ve Lehning, 2013: 120). Bu nedenle sosyal dışlanma, yalnızca toplumsal ilişkilerin zayıflaması değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin katılım hakkı ve eşit yurttaşlık haklarının sınırlandırılması anlamına da gelmektedir.

Yaşlılık döneminde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri ekonomik güvencesizliktir. Emeklilik gelirlerinin yetersizliği, artan yaşam maliyetleri ve sosyal güvenlik sistemlerindeki eşitsizlikler, yaşlı bireylerin yaşam standartlarını doğrudan etkilemektedir (Arun, 2022: 118; Estes, 2001: 91). Özellikle düşük gelirli gruplar ve kayıt dışı çalışmış bireyler için yaşlılık, yoksulluğun derinleştiği bir dönem haline gelebilmektedir. Kadınlar ise yaşam boyu iş gücüne daha az katılım göstermeleri ve bakım emeği üstlenmeleri nedeniyle yaşlılıkta daha yüksek yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Ginn ve Arber, 1999: 5). Bu durum, yaşlılıkta yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu da ortaya koymaktadır. Ekonomik sorunlar, yalnızca maddi yetersizliklerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda sosyal katılımın azalmasına, sağlık hizmetlerine erişimin zorlaşmasına ve yaşam kalitesinin düşmesine yol açmaktadır (Townsend, 1981: 17). Bu nedenle yaşlılıkta yoksulluk, çok boyutlu bir sosyal sorun olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, sosyal güvenlik hakkı ve insan onuruna yakışır yaşam hakkı bağlamında değerlendirilmelidir.

Yaşlanma süreciyle birlikte kronik hastalıkların görülme sıklığı artmakta ve bu durum, sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı önemli ölçüde artırmaktadır. Kalp hastalıkları, diyabet, demans ve hareket kısıtlılıkları gibi sağlık sorunları, yaşlı bireylerin günlük yaşamlarını doğrudan etkilemektedir (Onur, 2021: 132; WHO, 2015: 41). Bundan dolayı yaşlılık döneminde bakım ihtiyacı giderek ön plana çıkmaktadır. Aile yapısındaki dönüşümler, kadınların iş gücüne katılımının artması ve çekirdek aile modelinin yaygınlaşması, geleneksel bakım mekanizmalarının zayıflamasına neden olmuştur (Arun, 2022: 104). Bu durum, kurumsal bakım hizmetlerine olan talebi artırmıştır.

Ancak bakım hizmetlerine erişimde eşitsizlikler önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle düşük gelirli yaşlı bireyler için nitelikli bakım hizmetlerine ulaşmak zorlaşmaktadır (Phillipson, 2013: 129). Bu bağlamda, yaşlı bakımının yalnızca bireysel ya da ailevi bir sorumluluk olarak değil, kamusal bir politika alanı olarak ele alınması gerekmektedir.

Yaş ayrımcılığı (ageism), yaşlı bireylerin yalnızca yaşları nedeniyle olumsuz stereotiplere maruz kalması ve ayrımcı uygulamalara uğramasıdır. Bu olgu, modern toplumlarda sıklıkla görünmez bir eşitsizlik biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Butler, 2009: 28; Palmore, 2001: 574). Medya temsilleri, yaşlı bireyleri çoğu zaman bağımlı, üretken olmayan ve pasif kişiler olarak yansıtmaktadır. Bu durum, toplumsal algıyı şekillendirmekte ve yaşlı bireylerin sosyal statüsünü zayıflatmaktadır (Giddens, 2018: 221). İş gücü piyasasında ise yaşlı bireyler, “verimsiz” ya da “değişime kapalı” olarak etiketlenerek istihdam olanaklarından dışlanabilmektedir. Yaş ayrımcılığı, yalnızca toplumsal algılarla sınırlı kalmamakta; sağlık hizmetlerine erişim, sosyal politika uygulamaları ve gündelik etkileşimlerde de kendini göstermektedir (Phillipson, 2013: 61). Bu nedenle yaş ayrımcılığıyla mücadele, yaşlı bireylerin toplumsal bütünleşmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Dijitalleşme süreci, modern toplumların en belirleyici dönüşümlerinden biri olarak yaşlılık deneyimini de derinden etkilemektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, birçok hizmetin dijital ortama taşınmasına neden olmuş; bu durum, yaşlı bireyler için yeni bir eşitsizlik alanı yaratmıştır (Castells, 2010: 244; Selwyn, 2004: 371). Yaşlı bireyler, dijital teknolojilere erişim, kullanım becerileri ve dijital okuryazarlık açısından genç kuşaklara kıyasla dezavantajlı konumda olabilmektedir. Bu durum, bankacılık işlemleri, sağlık hizmetleri ve kamusal hizmetlere erişimde zorluklar yaratmaktadır (Van Dijk, 2006: 178). Dijital uçurum olarak adlandırılan bu eşitsizlik, yalnızca teknik bir sorun değil, aynı zamanda sosyal dışlanmayı derinleştiren bir faktördür. Bununla birlikte, uygun eğitim ve destek mekanizmaları sağlandığında yaşlı bireylerin dijital teknolojilere uyum sağlayabildiği ve bu teknolojilerin sosyal katılımı artırabildiği de görülmektedir (Friemel, 2016: 322). Dolayısıyla dijital uçurum, yalnızca teknolojik bir eşitsizlik değil; bilgiye erişim, kamusal hizmetlerden yararlanma ve toplumsal katılım hakkını etkileyen bir insan hakları sorunudur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, günümüzde yaşlılık deneyimi çok boyutlu sosyal sorunlar ve eşitsizlikler çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak bu sorunlar, aynı zamanda yaşlılık politikalarının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması için önemli bir fırsat alanı da sunmaktadır. Bu bağlamda, yaşlı bireylerin toplumsal hayata aktif ve eşit katılımını destekleyen bütüncül politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

YAŞLILIK HAKLARI İLE İLGİLİ EVRENSSEL VE YEREL DÜZENLEMELER

Yaşlı haklarının temeli, insan haklarının evrenselliği ilkesine dayanmaktadır. Bu bağlamda İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 1'inci maddesinde yer alan “Tüm insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar” ifadesi, yaşlı bireylerin de diğer bireylerle eşit haklara sahip olduğunu ortaya koymaktadır (İHEB, md. 1). Bu genel çerçeve doğrultusunda yaşlılar açısından önem arz eden haklar, ayrımcılıktan korunma, en yüksek düzeyde fiziksel ve zihinsel sağlık, istismardan uzak bir yaşam sürme, desteklenerek bağımsız yaşayabilme, eğitim ve öğretim olanaklarına erişim, mahremiyet ve dijital hizmetlere eşit erişim gibi başlıklar altında toplanmaktadır (TİHEK, 2025: 12).

Dünya genelinde hızla artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına dikkat çekmek, yaşlıların haklarını korumak ve yaşam kalitelerini artırmak amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1990 tarihinde her yıl 1 Ekim'in “Dünya Yaşlılar Günü” olarak kutlanmasına karar vermiştir. Bu çerçevede 1999 yılı da “Uluslararası Yaşlılar Yılı” olarak ilan edilmiştir. Dünya Yaşlılar Günü'nün başlangıcından itibaren her yıl belirlenen temalar aracılığıyla yaşlanmanın farklı boyutları ele alınmakta, yaş ayrımcılığına karşı eşitlik, pandemilerin yaşlılar üzerindeki etkisi ve dijital eşitliğin teşvik edilmesi gibi konular gündeme taşınmaktadır. Nitekim 2025 yılının teması olan “Yerel ve Küresel Eylemi Yürüten Yaşlılar: Hedeflerimiz, Refahımız ve Haklarımız” (United Nation, 2025), yaşlı bireylerin kamusal diyalog ve politika süreçlerindeki konumunu güçlendirmeye yönelik bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Uluslararası insan hakları yaklaşımıyla paralel olarak, Türkiye’de de yaşlı bireylerin korunmasına yönelik anayasal ve yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Anayasa’nın “Kanun önünde eşitlik” başlıklı 10’uncu maddesinde, yaşlıların da içinde bulunduğu belirli gruplar için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı belirtilerek pozitif ayrımcılığın hukuki zemini oluşturulmaktadır (T.C. Anayasası, md. 10). Bununla birlikte Anayasa’nın 61’inci maddesinin üçüncü fıkrasında, yaşlıların devlet tarafından korunacağı ve kendilerine sağlanacak yardım, hak ve kolaylıkların kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır (T.C. Anayasası, md. 61). Bu anayasal çerçeve, yerel yönetim uygulamalarıyla da desteklenmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14’üncü maddesinde, belediye hizmetlerinin sunumunda yaşlıların durumuna uygun yöntemlerin uygulanacağı (5393 sayılı Kanun, 2005) ifade edilerek yaşlı bireylerin toplumsal hayata katılımının kolaylaştırılması ve ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmektedir.

Ulusal düzeyde belirlenen politika belgeleri de yaşlılık alanına yönelik bütüncül bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu kapsamda “Yaşlı Hakları, Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma, Toplumsal Hayata Katılım, Herkes için Yaş Dostu ve Erişilebilir Ortamlar, Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar, Uygulama ve İzleme” olmak üzere altı politika alanında on altı hedef ve elli bir eylem alanı belirlenmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2025: 15).

Yaşlı haklarına ilişkin düzenlemeler yalnızca ulusal düzeyle sınırlı kalmayıp uluslararası belgelerle de desteklenmektedir. Bu bağlamda, 18 Ekim 1961 tarihinde Torino’da imzalanan Avrupa Sosyal Şartı, sosyal haklar alanında önemli bir referans noktası oluşturmakta ve özellikle yaşlıların bakımına ilişkin ilk uluslararası sözleşme niteliğini taşımaktadır. Bunu takiben, Nisan 2002’de gerçekleştirilen İkinci Dünya Yaşlanma Asamblesi kapsamında kabul edilen Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı, 21. yüzyılda yaşlanma olgusuna yönelik kapsamlı bir politika çerçevesi sunmuştur. Ayrıca 2021 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan “Yaşlanma Üzerine Yeşil Kitap”, yaşlanan toplumların karşı karşıya olduğu zorluklar ve fırsatlar üzerine geniş kapsamlı bir tartışma zemini oluşturmuştur.

Son olarak, Birleşmiş Milletler tarafından benimsenen “bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve saygınlık” ilkeleri, yaşlı bireylerin yalnızca korunması gereken bir grup olarak değil, aynı zamanda aktif ve hak sahibi bireyler olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (TİHEK, 2025: 27). Bu ilkeler, yaşlılık politikalarının insan hakları temelli bir yaklaşımla şekillendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

YAŞLILIKIN SOSYAL GÖRÜNÜMLERİNİN İNSAN HAKLARI TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yaşlılık, günümüzde yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda demografik, ekonomik ve toplumsal boyutları olan küresel bir olgu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünya nüfusu hızla yaşlanmakta ve bu durum neredeyse tüm ülkelerde gözlemlenen yapısal bir dönüşümü ifade etmektedir. Nitekim küresel ölçekte yaşlı nüfusun artışı, doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam süresinin uzamasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun önemli bir bölümünü yaşlı bireylerin oluşturacağı ve “her altı kişiden birinin 65 yaş üstünde olacağı” öngörülmektedir (United Nations [UN], 2023a; United Nations, Department of Economic and Social Affairs [UNDESA], 2022).

Bu demografik dönüşüm, insanlığın sağlık, eğitim ve yaşam koşullarındaki iyileşmelerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yaşam beklentisinin artması, modern tıbbın gelişmesi ve sosyal refahın yükselmesi, bireylerin daha uzun yaşamalarını mümkün kılmıştır (World Health Organization [WHO], 2022a). Ancak bu durum, aynı zamanda sağlık sistemleri, sosyal güvenlik yapıları ve bakım hizmetleri üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Özellikle 2050 yılı itibarıyla yaşlı nüfusun büyük kısmının düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayacak olması, küresel eşitsizlikleri daha da görünür hale getirecektir (UNDESA, 2022; WHO, 2022a).

Yaşlılık meselesi yalnızca sayısal artışla sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal algılar ve insan hakları bağlamında da ele alınmaktadır. Birleşmiş Milletler’in yaşlı bireylerin haklarına yönelik ilkeleri, yaşlıların bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve onur gibi temel haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır (United Nations, 1991). Bu çerçevede yaşlılık, korunması gereken bir “hak alanı” olarak da tanımlanmaktadır (Office of the High Commissioner for Human Rights [OHCHR], 2023).

Bununla birlikte, yaşlı bireylerin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri “yaş ayrımcılığı” (ageism) olarak öne çıkmaktadır. Dünya genelinde her iki kişiden birinin yaşlılara yönelik önyargılı tutumlar sergilediği belirtilmektedir (WHO, 2022). Yaş ayrımcılığı; sağlık hizmetlerine erişimden iş yaşamına, sosyal katılımdan medya temsillerine kadar geniş bir alanda kendini göstermekte ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu durumun, yalnızlık, depresyon ve erken ölüm gibi ciddi sonuçlara yol açabildiği ifade edilmektedir (WHO, 2022).

Öte yandan yaşlılık, yalnızca sorunlar üzerinden değerlendirilmemelidir. Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, yaşlı bireylerin bilgi, deneyim ve toplumsal katkı açısından önemli bir kaynak olduğunu vurgulamaktadır (UNFPA, 2026; UN, 2023b). “Sağlıklı yaşlanma” yaklaşımı, bireylerin ileri yaşlarda da aktif, üretken ve bağımsız kalabilmelerini hedeflemekte; bu doğrultuda politika ve uygulamaların geliştirilmesini önermektedir (WHO, 2022b).

Bu kapsamda yaşlılık, modern toplumların en belirleyici demografik dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Bu sürecin etkili bir şekilde yönetilebilmesi için yalnızca sağlık ve bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımını destekleyen, ayrımcılığı azaltan ve insan haklarını temel alan bütüncül politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Yaşlılığı insan hakları perspektifiyle ele almak, bu süreci yalnızca bir “sosyal problem” alanı olarak görme yaklaşımından önemli bir kopuşu ifade eder. Klasik yaşlılık sosyolojisi çoğunlukla yaşlılığı yoksulluk, bakım ihtiyacı, sosyal dışlanma ve bağımlılık gibi sorun alanları üzerinden analiz ederken, insan hakları perspektifi bu çerçeveyi köklü biçimde dönüştürmektedir. Bu yaklaşımda yaşlı birey, yardım edilmesi gereken pasif bir nesne değil, hakların aktif öznesi (rights-holder) olarak konumlandırılır. Buna karşılık devlet ve toplum ise bu hakların korunması ve gerçekleştirilmesinden sorumlu yükümlü aktörler (duty-bearers) olarak tanımlanır. Bu dönüşüm, analizi salt sosyal politika düzeyinden çıkararak, yaşlılığı normatif bir hak rejimi tartışmasının merkezine yerleştirir (UN, 2002; WHO, 2015).

Yaşlanma sürecinin insan haklarıyla ilişkisi değerlendirildiğinde birkaç temel hak alanı öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağıdır. Yaş ayrımcılığı (ageism), insan hakları perspektifinde eşitlik ilkesinin ihlali olarak değerlendirilebilir. Yaş nedeniyle bireylerin iş gücü piyasasından dışlanması, sağlık hizmetlerine erişimde dezavantajlı konuma itilmesi ya da medya temsillerinde stereotipleştirilmesi, yaşlı bireylerin sistematik biçimde ayrımcılığa maruz kalmasına yol açmaktadır. Bu tür pratikler, yalnızca bireysel tutumlar değil, aynı zamanda yapısal bir ayrımcılık rejimi üretmektedir (Butler, 2009; Palmore, 2001).

İkinci önemli alan sosyal güvenlik hakkıdır. Emeklilik sistemleri, bakım hizmetleri ve gelir güvencesi, insan hakları literatüründe yaşlılık döneminde temel sosyal haklar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu noktada mesele yalnızca yoksulluk olgusu değil, devletin sosyal koruma yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiği sorunudur (ILO, 2014). Dolayısıyla yaşlı bireylerin ekonomik güvenliği, bir yardım politikası değil, hak temelli bir sorumluluk alanı olarak ele alınmalıdır.

Üçüncü olarak sağlık hakkı ve bakım hakkı öne çıkmaktadır. Yaşlanma ile artan kronik hastalıklar, uzun dönem bakım ihtiyacı, evde bakım hizmetleri ve demans gibi durumlar, sağlık hizmetlerine erişimi temel bir insan hakkı meselesi haline getirmektedir. Bu çerçevede bakım hizmetleri bir “yardım” ya da “iyilik” alanı değil, erişilebilir ve sürdürülebilir bir sağlık hakkının parçası olarak değerlendirilmelidir (WHO, 2015).

Dördüncü önemli alan ise katılım hakkıdır. Aktif yaşlanma yaklaşımı ile insan hakları perspektifi bu noktada kesişmektedir. Yaşlı bireylerin siyasal süreçlere katılımı, sivil toplum içerisinde yer alması ve üretim süreçlerine dahil olması bir ayrıcalık ya da tercih değil, katılım hakkının doğal bir uzantısı olarak görülmelidir (Walker, 2006). Bu durum, yaşlılığın toplumsal dışlanma ile değil, aktif yurttaşlık ile ilişkilendirilmesini gerektirir.

Bu çerçevede yaşlılık, teorik olarak da yeniden okunabilir bir alan haline gelmektedir. Yapısal-işlevselci yaklaşım yaşlılığı sistemin devamlılığı açısından bir “çekilme” süreci olarak değerlendirirken, insan hakları yaklaşımı bu bakışı tersine çevirir. Bu yeni perspektife göre yaşlılık, çekilme değil, aktif hak kullanımı, eşit yurttaşlık ve toplumsal katılım sürecidir. Böylece temel paradigma dönüşür: “yaşlı birey topluma uyum sağlar” anlayışından, “toplum yaşlı bireyin haklarını güvence altına alır” anlayışına geçer.

Son olarak, insan hakları perspektifi yaşlılık ile “hak temelli sosyal politika” arasında güçlü bir bağ kurar. Bu bağlamda yaşlı bakım hizmetleri bir refah politikası değil, doğrudan bir hak yükümlülüğü olarak değerlendirilmelidir. Emeklilik sistemi ekonomik bir düzenleme olmaktan ziyade insan onurunu koruyan bir mekanizma olarak ele alınmalıdır. Dijital hizmetlerin yaygınlaşması ise modernleşmenin bir göstergesi olmaktan çok, erişim hakkı bağlamında yeniden düşünülmesi gereken bir alan haline gelmektedir. Bu noktada “yaşlı dostu toplum” yaklaşımı (WHO, 2002), insan hakları perspektifiyle birlikte değerlendirildiğinde bütüncül bir sosyal politika çerçevesi sunmaktadır.

Tüm bu tartışmalar ışığında şu temel akademik sonuç ortaya çıkmaktadır: Yaşlılık sosyolojisi yaşlanma sürecini toplumsal yapı içerisinde analiz ederken, insan hakları yaklaşımı bu süreci normatif bir çerçeveye taşıyarak yaşlı bireyi pasif bir refah nesnesi olmaktan çıkarıp hak sahibi aktif bir yurttaş olarak yeniden konumlandırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, yaşlılık olgusunu sosyolojik kuramlar, tarihsel dönüşüm ve güncel toplumsal sorunlar çerçevesinde ele alarak, insan hakları perspektifiyle yeniden yorumlamıştır. Elde edilen bulgular, yaşlılığın modern toplumlarda giderek daha karmaşık bir yapıya büründüğünü; bu sürecin yalnızca demografik bir değişim olarak değil, aynı zamanda yapısal eşitsizlikler, toplumsal normlar ve politik tercihler tarafından şekillendirilen bir alan olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Klasik yaşlılık sosyolojisi, yaşlanmayı çoğunlukla işlev kaybı, bağımlılık ve sosyal geri çekilme üzerinden açıklarken; bu çalışma, insan hakları yaklaşımının bu çerçeveyi dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. İnsan hakları perspektifi, yaşlı bireyi korunması gereken pasif bir grup olarak değil, eşit yurttaşlık haklarına sahip aktif bir özne

olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda yaşlılık, yardım ve bakım politikalarının ötesinde, eşitlik, adalet ve insan onuru ilkeleriyle doğrudan ilişkili bir hak alanına dönüşmektedir.

Çalışma ayrıca, yaş ayrımcılığı, sosyal dışlanma, ekonomik güvencesizlik, sağlık ve bakım hizmetlerine erişim sorunları ile dijital eşitsizliklerin yalnızca sosyal politika ekseninde değil, aynı zamanda insan hakları ihlalleri bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yaşlılık politikalarının yeniden düşünülmesini ve hak temelli bir yaklaşımın güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak, yaşlılık sosyolojisinin insan hakları perspektifi ile yeniden okunması, hem teorik düzeyde disiplinler arası bir genişleme sağlamakta hem de pratik düzeyde daha kapsayıcı, eşitlikçi ve insan onurunu merkeze alan sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu nedenle yaşlılık, yalnızca yaşamın son evresi değil, aynı zamanda toplumsal adaletin sınındığı temel bir alan olarak ele alınmalıdır. Bu kapsamda Gelecek çalışmalarda yaşlı bireylerin insan hakları deneyimlerinin saha araştırmalarıyla incelenmesi, yaş ayrımcılığı ve dijital dışlanma gibi konuların ampirik verilerle analiz edilmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Achenbaum, W. A. (1995). *Crossing frontiers: Gerontology emerges as a science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2025). *Yaşlanma vizyon belgesi*.

Arun, Ö. (2022). *Hasta Toplum- Cinsiyetçilik, Tıbbileştirme ve Tüketime Dair Sağlık Çözümlenmeleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ashforth, B. E. (2001). *Role transitions in organizational life: An identity-based perspective*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist*, 29(2), 183–190.

Bektaş, O. E. (2017). Postmodern dünyada yaşlı olmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10 (2), 9-18.

Bauman, Z. (2013). *Akışkan modernite* (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Bengtson, V. L., & Settersten, R. A. (2016). *Handbook of theories of aging* (3rd ed.). New York, NY: Springer.

Bengtson, V. L., Burgess, E. O., & Parrott, T. M. (1997). Theory, explanation, and a third generation of theoretical development in social gerontology. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 52B(2), S72–S88.

Birleşmiş Milletler. (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*.

Blumer, H. (2017). *Sembolik etkileşimcilik: Perspektif ve yöntem* (Çev.). İstanbul: Heretik Yayınları.

Butler, R. N. (2009). Ageism: Another form of bigotry. New York, NY: Springer.

Castells, M. (2010). *Ağ toplumunun yükselişi* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cole, T. R. (1992). *The journey of life: A cultural history of aging in America*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cumming, E., & Henry, W. E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. New York, NY: Basic Books.

Estes, C. L. (2001). *Social policy and aging: A critical perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Friemel, T. N. (2016). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New Media & Society*, 18(2), 313–331.

Giddens, A. (2018). *Sosyoloji* (H. Özel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Ginn, J., & Arber, S. (1999). Changing patterns of pension inequality among older women. *Journal of Women & Aging*, 11(2-3), 5–25.

Goffman, E. (2014). *Gündelik yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Gültekin, T. (2020). Gerontolojinin Doğuşu. Yaşlılık Sosyolojisi, D. Say Şahin (Ed.). Sonçağ Yayıncılık.

Hareven, T. K. (1994). Aging and generational relations: A historical and life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 20, 437–461.

- Holstein, M. B., & Minkler, M. (2003). Self, society, and the “new gerontology”. *The Gerontologist*, 43(6), 787–796.
- International Labour Organization (ILO). (2014). *World social protection report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice*. Geneva: ILO.
- Kalache, A., & Kickbusch, I. (1997). A global strategy for healthy ageing. *World Health*, 50(4), 4–5.
- Kalinkara, V. (2016). *Nüfus Yaşlanması ve toplumsal boyutları*. İçinde Harun Celan (Edt.) Yaşlılık sosyolojisi. Ankara: Pegem Akademi.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Minkler, M., & Estes, C. L. (1999). *Critical gerontology: Perspectives from political and moral economy*. Amityville, NY: Baywood Publishing.
- Neugarten, B. L. (1996). *The meanings of age: Selected papers*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Onur, B. (2021). *Gelişim psikolojisi; Yetişkinlik yaşlılık ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2023). Independent Expert on the Enjoyment of All Human Rights by Older Persons. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons>
- Palmore, E. (2001). The ageism survey: First findings. *The Gerontologist*, 41(5), 572–575.
- Parsons, T. (2004). İşlevsel yapısal sistem kuramı. (Çev. Yunus Yoldaş). İstanbul: Roma Yayınları
- Phillipson, C. (2013). *Ageing*. Cambridge: Polity Press.
- Quadagno, J. (2014). *Aging and the life course: An introduction to social gerontology* (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433–440.
- Scharf, T., & Keating, N. (2012). Social exclusion in later life: A global challenge. *International Journal of Ageing and Later Life*, 6(1), 15–25.
- Scharlach, A. E., & Lehning, A. J. (2013). Ageing-friendly communities and social inclusion in the United States of America. *Ageing & Society*, 33(1), 110–136.
- Selwyn, N. (2004). The information aged: A qualitative study of older adults’ use of information and communications technology. *Journal of Aging Studies*, 18(4), 369–384.
- Settersten, R. A., & Mayer, K. U. (1997). The measurement of age, age structuring, and the life course. *Annual Review of Sociology*, 23, 233–261.
- Şentürk, Ü. (2018). Yaşlılık sosyolojisi yaşlılığın toplumsal yörüngeleri. Bursa: Dora Yayınları.
- Thane, P. (2005). *Old age in English history: Past experiences, present issues*. Oxford: Oxford University Press.
- the enjoyment of all human rights by older persons*. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons/ms-claudia-mahler-independent-expert-enjoyment-all-human-rights-older-persons>
- Townsend, P. (1981). The structured dependency of the elderly: A creation of social policy in the twentieth century. *Ageing & Society*, 1(1), 5–28.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *İstatistiklerle yaşlılar, 2025*. Ankara: TÜİK.
- Tufan, İ. (2015). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal dönüşümü*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). (2025). *Yaşlılar için hak temelli rehber*. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*.
- Türkiye Cumhuriyeti. (2005). *Belediye Kanunu (Kanun No. 5393)*. Resmî Gazete (Sayı: 25874, 13 Temmuz 2005). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- United Nations (UN). (1991). *United Nations principles for older persons*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons>

- United Nations (UN). (2023a). *International Day of Older Persons*. <https://www.un.org/en/observances/older-persons-day>
- United Nations (UN). (2023b). *Ageing*. <https://www.un.org/development/desa/ageing/>
- United Nations. (2025). *Older Persons Driving Local and Global Action: Our Aspirations, Our Well-Being, Our Rights*. Retrieved from <https://www.un.org/en/observances/older-persons-day>
- United Nations Population Fund (UNFPA). (2026). *Ageing*. Retrieved from <https://www.unfpa.org/ageing>
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). (2022). *World Population Prospects 2022*. <https://population.un.org/wpp/>
- Van Dijk, J. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34(4-5), 221–235.
- Walker, A. (1990). The economic “burden” of aging and the prospect of intergenerational conflict. *Ageing & Society*, 10(4), 377–396.
- Walker, A. (2006). Active ageing in employment: Its meaning and potential. *Asia-Pacific Review*, 13(1), 78–93.
- World Health Organization (WHO). (2021). *Ageism is a global challenge*. <https://www.who.int/news/item/18-03-2021-ageism-is-a-global-challenge-un>
- World Health Organization (WHO). (2022a). *Ageing and health*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240040793>
- World Health Organization (WHO). (2022b). *Global report on ageism*. <https://iris.who.int/handle/10665/356151>
- World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: WHO.
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. Geneva: WHO.